

DĚJINY BOSNY A HERCEGOVINY – PŘEDMĚT SPORU MEZI SRBSKOU, CHORVATSKOU A MUSLIMSKOU HISTORIOGRAFIÍ

Bosna a Hercegovina patří svým vnitřním složením a politickým uspořádáním k nejkomplicovanějším státům na Balkáně, ne-li v celé Evropě. Je to země ležící na křižovatce tří kultur, její charakteristická národnostní a kulturní heterogenost vznikala v průběhu staletí jako výsledek četných válek na Balkáně, s nimi souvisejících rozsáhlých etnických migrací, pokusů jednotlivých národnostních komunit o získání nadvlády nad druhými atd.

Na druhé straně byla však Bosna a Hercegovina zároveň známa i jako oblast výjimečné náboženské a kulturní tolerance umožňující splývání různých kulturních prvků a vzájemné obohacování života příslušníků rozličných národů a etnických skupin.

V souvislosti s nedávným rozpadem jugoslávské federace se v Bosně rozhořela opět velice krutá válka. Urputné boje se přitom nevedly pouze na liniích front, ale propukly také v jejich „intelektuálním zázemí“ – mezi bosenskohercegovskými politiky, publicisty, literáty a mj. také mezi historiky.

Na tomto místě je třeba zdůraznit, že dějiny obecně, lépe řečeno historiografické interpretace minulosti jednotlivých zemí a národů sehrávají v balkánském prostředí mimořádnou úlohu. V balkánských dějinách přežilo velké množství historických legend, mýtů, romantizujících dějepisných konstrukcí a stereotypů. Ty se pak stávají základem vášnivých (v praxi však často fakticky neřešitelných) diskusí a sporů. Zřetelně se to projevilo i během poslední války v Bosně. Většina tehdejších politických jednání mezi znesvářenými nacionálními tábory začínala rozsáhlými výklady o „historickém“ právu jednotlivých komunit na Bosnu a Hercegovinu jako celek, na její konkrétní regiony, města a vesnice. Spory se vedly o to, komu která oblast historicky náleží, který národ je na určitém území autochtonnější, či kultura nebo památky jsou zde starobylejší.

Ostré diskuse vedené kolem Bosny a Hercegoviny mají v jihoslovanckém prostředí dlouhou tradici. O bosenském problému polemizovali tamní dějepisci již od začátku 19. století. A nejen oni. Do emocionálně silně podbarvených debat vstupovali také politici, jazykovědci, etnologové, literáti ad.

Častým jablkem sváru mezi nimi byla např. otázka, zda se může Bosna jako země ve své minulosti prokázat státoprávní kontinuitou a zda tato kontinuita zakládá či nezakládá oprávnění, aby existovala jako svébytná politickosprávní jednotka (individualita) i v moderní době. V průběhu 19. století vykristalizovaly tři rozdílné modely pohledů na Bosnu a její minulost.

První bychom mohli označit jako srbský. Vystupovali s ním především srbští intelektuálové (historik Jovan Rajić, jazykovědec Vuk Stefanović Karadžić, politik Ilija Garašanin, etnolog Jovan Cvijić, historik Vladimir Ćorović ad.), kteří zdůrazňovali srbskou dominanci v politickém a kulturním vývoji Bosny a Hercegoviny. Bosnu vnímali po historické, kulturní a jazykové stránce převážně jako „srbskou zemi“, za součást srbského národa pokládali i zdejší islamizované slovanské obyvatelstvo. Na základě toho také většina Srbů ve státoprávním smyslu spatřovala jedinou alternativu (budoucnost) Bosny v jejím politickém sjednocení se Srbskem.

Druhý pohled lze nazvat chorvatským. Hájili ho totiž v prvé řadě chorvatští představitelé (politici Ante Starčević, Stjepan Radić, historik Vjekoslav Klaić aj.). Ti se opírali zvláště o historické argumenty, kterými dokazovali „nezpochybnitelné historické právo“ Chorvatska na oblast Bosny a Hercegoviny. I oni přiřazovali zdejší muslimy ke svému národu. A. Starčević o bosenských muslimech dokonce mluvil jako o etnický „nejčistším chorvatském plemeni“ a byl pevně přesvědčen o tom, že na základě chorvatského historického práva musí být Bosna a Hercegovina přičleněna k chorvatským zemím.

Na tomto místě je třeba poznamenat, že byt' mnozí tehdejší srbští a chorvatští historikové uznávali fakt existence samostatného bosenského království ve středověku (ve 14. – 15. století), další období politického a správního vývoje Bosny v podobě bosenského pašalíku, který přináležel k osmanské říši (od poloviny 15. do třetí čtvrtiny 19. století), většinou bagatelizovali a tvrdili, že Bosna přežila do 19. století víceméně jen jako „náhodná provincie“, jejíž další politickou existenci fakticky zajistila až rakousko-uherská okupace v roce 1878.

Třetí model vnímání historického vývoje Bosny můžeme nazvat muslimským. Jeho základní ideovou a argumentační osnovu podal v roce 1900 muslimský intelektuál Safvet-beg Bašagić ve svém spise *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (od g. 1463 – 1850)*. Zde se snažil prokázat kontinuitu politického trvání Bosny od středověku až do své současnosti a zároveň i to, že bosenská muslimská jsou přímými potomky středověkých bosenských bogomilů (patarenů), kteří údajně po osmanském obsazení Bosny ve velké většině konvertovali k islámu. Z toho vyvozoval závěr, že muslimové jsou v Bosně nejstarobyljším (autochtonním) ele-

mentem, kterému by na základě principu „superiority“ měla připadnout také hlavní úloha ve státním a společenském životě Bosny a Hercegoviny. Bosenští muslimové bývali také nejzaujatějšími zastánci udržení politicko-správní individuality, resp. autonomie Bosny a Hercegoviny (do roku 1908 – do anexe Bosny a Hercegoviny Rakouskem-Uherskem – uvnitř osmanské říše, poté v rámci habsburské monarchie).

Vášnivě spory o Bosnu se vedly i v době existence tzv. první (královské) Jugoslávie. Srbové s Chorvaty tehdy usilovali o úplné zrušení politicko-teritoriální individuality Bosny a Hercegoviny jako jedné z „historických“ jihoslovanských zemí, resp. o rozdělení jejího území mezi chorvatské a srbské bánoviny (oblasti). To se jim v roce 1939 realizací tzv. dohody Cvetković – Maček fakticky také povedlo. Za druhé světové války přerostly nacionálně motivované spory uvnitř Bosny a Hercegoviny v krvavý konflikt „všech proti všem“.

Druhá světová válka byla však co se týče Bosny zároveň obdobím významných politických změn. Na II. zasedání Antifašistické rady národního osvobození Jugoslávie, které se konalo v listopadu 1943 ve středobosenském městě Jajce, bylo rozhodnuto, že se po válce obnoví Jugoslávie v podobě federace a že jednou ze šesti rovnoprávných svazových republik bude právě Bosna a Hercegovina. (Tímto rozhodnutím se fakticky obnovovala bosenská státnost po bezmála pěti letech.)

Po roce 1945 nastal v Bosně a Hercegovině intenzivní společenský rozvoj a mj. zde došlo také k dynamickému rozmachu historické vědy. Přitom bylo možno pozorovat jistý rozpor. Formálně existovala bosensko-hercegovská svazová republika, bosenské republikové instituce (parlament, vláda, Akademie věd a umění Bosny a Hercegoviny apod.), ale za celou dobu trvání socialistické Bosny se jejím historikům nepodařilo napsat a vydat odborně zpracované monografické dějiny Bosny a Hercegoviny.

Projekt tohoto zaměření v Bosně formálně vznikl, konkrétně ke konci 60. let, v době výrazného politického uvolnění v Jugoslávii, kdy došlo mj. také k plnému uznání Muslimů za rovnoprávný jugoslávský národ. V roce 1968 schválila Akademie věd a umění Bosny a Hercegoviny dlouhodobý úkol nazvaný *Istorija naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine* a poskytla mu značnou politickou i finanční podporu.¹ V roce 1983 – po 15 letech trvání projektu – museli však bosenští akademici konstatovat jeho úplný

---

¹ O charakteru a průběhu uvedeného projektu podrobněji viz Muhidin PELESIĆ, *Manipulacije srpske historiografije o Bosni i Hercegovini*. In: *Prilozi/Contributions* [Sarajevo] 29, 2000, s. 367–404.

debakl. (Do jisté míry se na tom podepsala přetrvávající nevyzrállost místní historické obce, zvláště její malé zkušenosti s týmovou prací.) Hlavní důvod neúspěchu spočíval v rovině nacionální. Část místních historiků navržený projekt bojkotovala, neboť jim byla proti myslí idea bosenské kulturní a politické individuality (svěbytnosti). Zejména někteří srbští historici zastávali názor, že Bosna a Hercegovina nepředstavuje žádnou výraznější individualitu, že na jejím území fakticky jen dochází k prolínání několika jugoslávských národů a že základní funkce Bosny jako republiky není politická, ale víceméně pouze administrativně-hospodářská.

V této souvislosti stojí za zmínku, že ve stejné době, kdy se nezdařil projekt *Istorija naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine*, začali srbští historikové v Bělehradě vydávat rozsáhlou práci *Istorija srpskog naroda. U šest knjiga*², do níž zakomponovali i dějiny Bosny a Hercegoviny, podané v podstatě jako součást srbského historického a etnického prostoru.

Podle názoru bosenského historika Envera Redžiče absence monografického zpracování dějin Bosny a Hercegoviny, jehož úkolem by bývalo bylo i zdůvodnění „smyslu existence“ Bosny a Hercegoviny jako svěbytné republiky, přispěla začátkem 90. let – v době, kdy se zhroutil předchozí komunistický režim v Jugoslávii a kdy se i Bosna a Hercegovina ocitla na důležité křižovatce svého dalšího vývoje – do jisté míry k tomu, že se zde k moci znovu dostali nacionalisté se svými partikulárními zájmy a že se zejména místní Srbové a Chorvati v průběhu následující války netajili svou snahou o úplnou negaci politické a státní samostatnosti Bosny a Hercegoviny. Akademik Redžič o tom konkrétně napsal: „Skutečnost, že Republika Bosna a Hercegovina za skoro půlstoletí své existence nezískala vědeckou syntézu své historie, je důkazem o duchovním sebeodzbrojení republiky, o její neschopnosti se (vnitřně) dějinně zcelit. Bosna a Hercegovina vstoupila do války bez vědeckého díla o svém tisíciletém trvání. [...] Absence vědecké syntézy o historii Bosny a Hercegoviny posloužila jako objektivní spojenec destrukce historické integrity Bosny a Hercegoviny.“³

Ve válečných letech 1992 – 1995 značná část bosenských dějepisců podlehla nacionálnímu tlaku a dala svůj intelekt do služeb politické parcelace Bosny a Hercegoviny. V duchu dřívějších tradic se historici rozdělili do tří proti sobě ostře stojících táborů.

2 První svazek práce *Istorija srpskog naroda. U šest knjiga* vyšel v Bělehradě v roce 1981 pod redakcí dr. Radovana SAMARDŽIČE.

3 Viz M. PELESIĆ, c. d., s. 391.

Tábor srbský byl veden významným koryfejem předchozí komunistické historiografie v Bosně a Hercegovině Miloradem Ekmečićem. Ten se jednoznačně postavil za velkosrbskou ideu a snahy o politické rozbití Bosny. V roce 1992 Ekmečić sice odešel z Bosny do Bělehradu, ale ani zde nepřestal ideologicky podporovat stoupence Radovana Karadžiće v Bosně. Jejich počinání ospravedlňoval slovy: „Srbský národ 6. dubna 1992 [v den mezinárodního uznání státní samostatnosti Bosny a Hercegoviny – pozn. L. H.] zahájil svou národní revoluci. Kdokoliv může Srbsko obviňovat z agrese na Bosnu a Hercegovinu, ale nikdo nemůže zpochybnit to, proč se srbský sedlák chopil pušky a rozhodl se, že ji již nepustí.“⁴

Politický cíl rozdělení Bosny a Hercegoviny podpořila i část historiků z tábora chorvatského. Ospravedlnění pro renesanci svého chorvatského vlastenectví nalézali mj. v politických postojích „novodobého otce chorvatské státní samostatnosti“ prezidenta Franja Tudjmana (odborným školetním rovněž historika), který ve svých historiografických pracích neopomněl zdůrazňovat, že Jajce a Bihać „patřily k chorvatským královským městům a celá oblast až k (řece) Vrbasu byla součástí Chorvatska ještě v době zvolení Habsburků (za chorvatské krále) [...] a také na bělehradských zeměpisných mapách z 19. století byla nazývána Tureckým Chorvatskem“.⁵

Jednotě Bosny a Hercegoviny pflíiš neprospěl ani třetí – romanticky muslimský (bosňácký) tábor bosenských historiků. K ideovým vůdcům této skupiny patřil např. muslimský historik Enver Imamović, který ve své práci *Korijene Bosne i bosanstva*⁶ dosti nekriticky dokazoval nepřetržitou státní kontinuitu Bosny trvající od raného středověku až do moderní doby, duchovní spřlzněnost Muslimů (Bosňáků) se starověkými Ilyry atd. K povzbuzení národního sebevědomí muslimské komunity v Bosně měla přispět i syntéza *Historija Bošnjaka*⁷ z pera právního historika Mustafy Imamoviće. Tato práce je na relativně slušné odborné úrovni, byť se ani ona nevyvarovala jistých zjednodušení (mj. opakováním staré teze muslimských historiků o politické a správní kontinuitě mezi Bosnou středověkou a osmanskou a dosti mechanickým nahrazením pojmů muslimo-

4 Viz Safet BANDŽOVIĆ, *Bošnjaci u postjugoslavenskoj srpskoj historiografiji*. In: *Prilozi/Contributions* [Sarajevo] 29, 2000, s. 362.

5 Viz Tomislav IŠEK, *O nekim aspektima pristupa i tumačenja historiografske literature o BiH u periodu 1980. – 1998*. Tamtéž, s. 170.

6 Viz Enver IMAMOVIĆ, *Korijene Bosne i bosanstva*. Sarajevo 1995, 408 s.

7 Viz Mustafa IMAMOVIĆ, *Historija Bošnjaka*. Sarajevo 1997, 625 s. (2. vydání 1998).

vé/Muslimové termínem Bosňáci). Romantizující bosňáčtí dějepisci ve svých pracích formálně sice zdůrazňovali rovnoprávnost všech národnostních složek v rámci Bosny a Hercegoviny, zároveň se však (často spíše skrytě) snažili doložit, že muslimský (bosňácký) národ je uvnitř Bosny národem základním (a tedy fakticky prvním). Takovýto přístup se přirozeně nesetkával (a nesetkává) u bosenských Srbů a Chorvatů s pozitivním hodnocením.

Část bosenskohercegovských historiků, zvláště sarajevských, se však po celou dobu války snažila zůstat na pozici zachování celistvé, multinacionální Bosny a Hercegoviny. (Pro zajímavost, v obklíčeném Sarajevu setrvali historici všech národností. Ve válečných letech vedl např. Historický ústav v Sarajevu Srb dr. Boris Nilević.) Tento okruh dějepisců sestavil v těžkých válečných podmínkách také první syntetické zpracování bosenských dějin, které vydal v roce 1993 pod názvem *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*.⁸

Několikaletá válka Bosnu a Hercegovinu zásadně proměnila. Zdejší společnost se fakticky rozpadla na tři víceméně oddělená (jen slabě navzájem komunikující) nacionální společenství. Vnitřně rozdělenou zemi se jen obtížně dařilo držet pohromadě komplikovaným tzv. daytonským politickým systémem.

Platí však přísloví, že vše zlé přináší i něco dobrého. Doposud v podstatě zapomenutá Bosna se stala v době války známou prakticky po celém světě. Desítky, spíše stovky historiků, politologů, literátů a publicistů v řadě zemí Evropy a Ameriky sepsaly v průběhu 90. let 20. století o Bosně a Hercegovině velké množství nejrůznějších článků, odborných statí a knih. Potvrdila to i nedávná mezinárodní konference, která se uskutečnila v listopadu 1999 v Sarajevu na téma „Historiografie o Bosně a Hercegovině 1980–1998“, z níž byl vydán velice zajímavý sborník.⁹

Prakticky poprvé v historii Bosny a Hercegoviny se bosenské historické práce začaly výrazněji překládat do cizích jazyků a vydávat v zahraničí. Na druhé straně se v Bosně objevily knihy dějepisců ze Spojených států, Velké Británie, Francie, Německa a dalších zemí, které přinášejí nové (ná-

8 Viz *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*. Sarajevo 1994, 337 s. (2. vydání 1998).

9 Sborník vyšel v roce 2000 jako 29. svazek časopisu *Prilozi/Contributions*, který vydává Institut za istoriju v Sarajevu. (Plný bibliografický údaj sborníku: *Prilozi/Contributions* [Sarajevo] 29, 2000, *Referati sa međunarodnog naučnog skupa „Historiografija o Bosni i Hercegovini 1980.–1998.“ održanog 4. i 5. novembra 1999. godine*, 478 s.)

zorově vyváženější) pohledy na komplikované bosenské dějiny. Tato díla pomáhají odbourávat houževnatě zakořeněné legendy, mýty a romantizující nacionální interpretace dějinných událostí a činů historických osobností. Pro obyvatele Bosny a Hercegoviny, zejména pro mladší generaci, mají překlady zahraničních prací velký význam, neboť pomáhají rozkládat zažitě stereotypy myšlení a nazírání na minulost.

Čím mohou přispět k pokusům mezinárodního společenství o opětovnou (občanskou) reintegraci národnostně rozdělené Bosny a Hercegoviny samotní tamější historikové? Bezesporu snahou o podání realistického obrazu dějin Bosny a Hercegoviny jako země tří zcela rovnoprávných národů. Bosenští dějepisci by se měli v maximální možné míře snažit o zdůrazňování společných kulturních tradic a pozitiv vzájemného soužití zdejších národnostních celků, na druhé straně by se však měli vyvarovat všech pokusů o zdůvodnění dominance kteréhokoli z nich. Na závěr ještě jednou užijme slov akademika Redžiće: „V Bosně se (dnes) často ozývá heslo: silný bosňácký národ = silná Bosna a Hercegovina. [...] Vycházeje ze zkušenosti historie mělo by se spíše tvrdit: čím je politicky silnější jeden národ v Bosně, tím je Bosna a Hercegovina slabší. [...] Bosna a Hercegovina může existovat pouze ve smyslu národnostní rovnoprávnosti všech jejích národů – Bosňáků, Srbů a Chorvatů. [...] Vícenárodnostní Bosna je závislá na vzdání se všech snah o získání politického primátu, resp. dominance v zemi.“¹⁰

---

¹⁰ Viz Enver REDŽIĆ, *Sto godina muslimanske politike. U tezama i kontraverzama istorijske nauke (Geneza ideje bosanske, bošnjačke nacije)*. Sarajevo 2000, s. 198.